

ЩОДЕННИК ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Канадський Інститут Українських Студій і Комісія УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка видали 1980 року Винниченків "Щоденник", том перший за 1911-1920 роки. Редакція, вступна стаття і примітки Григорія Костюка. Книга розміром на 500 ст. в полотняному перепльоті. В книзі поміщено фотографії В. Винниченка, його дружини Розалії, культурних, політичних, військових українських діячів та деяких діячів більшовицької революції.

Писати рецензію на "Щоденник" В. Винниченка є невдячне завдання. Адже постать В. Винниченка є дуже складна в нашій літературі і в політиці. Підносити Винниченка — можна потрапити в неласку ура-патріотичних політиків еміграції; принизити, зганьбити постать Винниченка, щоб догодити тим критикам — це значить пофальшувати історію й самого письменника. Треба совісно усвідомити соціально-національні обставини в яких була Україна в передреволюційні і революційні роки.

Винниченко вийшов із трудового українського народу з яким жив спільними соціальними і національними болями. Винниченко, як і народ жив у злиднях: у соціальному, політичному і національному пригніченні і звідси в нього зродились ліві ідеологічні переконання, які не залишали його все життя. Він жив тими ідеями, ті ідеї були підложжям його великої літературної спадщини — драми і проза; публіцистики — журналістичні статті, трактати і спогади.

Характерно, що Винниченко у передреволюційні часи був тісно пов'язаний майже з усіма представниками української літератури і національної мислі. В нього тоді не проявлявся критичизм до окремих осіб національної інтелігенції, але гострий критичизм появився в часи практичної політичної діяльності до окремих особистостей в УЦРаді, гетьманаті та Директорії УНР.

По революції: появився багатющий матеріал про історію української національної боротьби — окремі кноти-спогади визначніших учасників революції й урядових особистостей. Хоча ті томи допомогли нам розібратись у подіях і людях, але не можна кожен опис у спогадах приймати за стовідсоткову правду, бо кожен автор не був позбавлений у якійсь мірі суб'єктивізму. Зрозуміло, що кожен автор намагався залишити спадщину для майбутніх генерацій народу й історії так, як він пережив і розумів.

Зовсім інша справа з щоденниками. Щоденник є дзеркало душі автора. В щоденниках описані особисті переживання, пригоди, досягнення чи прикрі невдачі, інтимні справи і т. д. Власник щоденника не міг знати, що після його життя хтось той щоденник опублікує. Мені здається, якби автори щоденників сподівались про їх опублікування, вони б записи в них виправили чи про

дещо написали б в іншому тоні. Знаємо ж ми, що багато визначних людей відійшли у вічність, і їм ні щоденники десь зникли, ніхто не знає про їхню інтимну спадщину.

Записи в щоденниках є найбільш пізнавальний матеріал про автора та його епоху. Упорядник "Щоденника" В. Винниченка Гр. Костюк зроби велику прислугу нам і майбутнім дослідникам епохи. Не лише впорядкував записки Винниченка, але до кожного розділу "Щоденника" дода примітки, свого роду енциклопедичний словник який облегшує читачеві краще розібратись у подіях і особах тих подій.

В еміграції часто можна почути голос критиків які закидають Винниченкові мало не зраду нації за те, що частина його творів, зокрема драматичні видав у російській мові. Ті твори ставились на сцені багатьох театрів дореволюційної Росії. Запитати тих критиків: а з чого мав би жити письменник? А як би вони поступили в таких обставинах? Чи письменник мав іти до поміщика чорноробом чи до лихвара продавати оселедці на базарі? Якщо російські театри ставили Винниченкові твори, треба цим явищем радіти. Радіти тому, що в ті часи українство не мало змоги чимсь себе виявити, а твори Винниченка свідчили москвовському міщанину, що є українці освічені не гірше від імперських писак.

Тоді також були голоси огірчення, зокрема студентська молодь протестувала і осуджувала Винниченка за переклад його творів російською мовою, але сама, та молодь, більше нічого не робила для України. Іншого виходу Винниченко не мав і не тішився він своїми успіхами. Він критично ставився не лише до своїх земляків, але й до себе. У "Щоденнику" за 25. 1. 17 року записав:

"Дорогий мій крак, мабуть, я попросився з тобою навки тоді, як мене було вигнано. Мабуть, я дійсно согрішив перед тобою, коли в кращих снах твоїх не вмів викликати нічого, крім ворожнечі... Послав листа Озаровському (режисер Московського театру. Д. М.), що не ходитиму на репетиції "Мохноногого" і на прем'єрі не буду. Душить, гнітить сором за цю бліденьку, сіреньку, нікчемну річ."

Перед Першою світовою війною В. Винниченка жив за кордоном. Як діяльний член УСДРП він був переслідуваний царською жандармерією, але перед самим початком війни повернувся в Україну. Однак жити на Україні не міг і на чужому папшорті жив у Москві. Там співпрацював з театрами та зрідка зустрічався з українською інтелігенцією. Тісніші мав зв'язки з Євгеном Чикаленком — українським магнатом і меценатом української преси та художньої літератури.

Коли в Росії почалась революція, Винниченко 28. 2. 17 року записав у "Щоденнику": "Полков-

них зрієся престолу! "Полковник" прислав телеграму: "Вітаю нове міністерство!" "Полковник" (так іронічно називав Винниченко Миколу П. Д. М.) приїжджає зі ставки підписувати англійську Конституцію. "Полковницю" ранено, Протопопова вбито (мін. внутрішніх справ. ДМ), Щегловітова (мін. юстиції. Д. М.) арештовано й замкнено в... Державну Думу".

Після зречення царя від престолу, В. Винниченко переїхав на Україну, щоб бути з своїм народом, творити українську державу. Але творити її було важко. Українське селянство трималось плуга і не знало хто воно є. Революційний міський пролетаріат був чужий українській стихії. Українська інтелігенція була малочисельна, в більшості — дрібні журналісти, вчителі та кількох "служачих". Зі створенням УЦРади утворено уряд — Генеральний Секретаріат. Головою Генерального Секретаріату УЦРада призначила В. Винниченка. Про той Секретаріат читаємо у "Щоденнику" за 11 жовтня 1917 року:

"І злість, і сум, і сміх. Генеральний Секретаріат України є крайова вища влада. Це всім, хто читає газети, відомо. Але всім, хто читає газети й не читає їх, видно, що проявів тої влади покищо дуже мало. Панки Кириєнки тішаться з того, глузують, стараються на цьому ґрунті підкопатись і завалити той фундамент, який з такими труднощами, камінець за камінцем, ми складаємо. Нетерплячі "свої" вимагають, щоб ми брали "владу у свої руки". Що це значить, у чому має бути та влада, вони й самі не розуміють. Але жадність, жадність до влади надзвичайна... Я не задрю собі, мене просто товчуть у ступі всяких вимог, кожен, хто може вдержати товкача в руці... правда, ми всі — дитяча нація. Ми щойно вилупились і на нас ще тільки жовтенький пухок державности... І як часом і смішно, і сумно, коли стане пухнате, з заїдами, створінячо войовничим півнем, напнеться, кричить і найжуче свій жовтенький пухок."

На цьому місці треба пригадати критикам УЦРади, що в той час у Києві не було війська, яке б служило Україні. Військові з'їзди і їх постанови протягом літа 1917 року про українізацію, виділення солдатів з російських формацій в окремі українські частини — це ще не було українське військо. Тими частинами переважно командували російські офіцери. А в Києві був Кириєнко комісаром від російського Тимчасового Уряду та начальник штабу округи ген. Квенціцький, які мали в своєму розпорядженні школу юнкерів і прапорщиків та спеціально стягнені до Києва козаці відділи "батальйони смерті", які вирішили знищити створений з ініціативи УЦРади Комітет Оборони Республіки, а з ним і УЦРаду.

Чи можна було в тих обставинах "брати владу?"

Сучасні критики призабули тодішні обставини, більшість з них сиділи по корчмах та ресторанах, "воювали" з кельнерками та місцевими обивателями, а коли прийшлося трудно — всі залишили Україну. А тих, що справді воювали було жменька. У полках було 40 шабель і 80 стрільців. Хіба це полки? Сам ген. Удовиченко пише в своїх спогадах про жалюгідний стан у військових частинах.

Аж у Польщі назбиралось десятки тисяч у таборах інтернованих і всі називали себе "петлюрівцями". Мало цього, ті ж "петлюрівці" через 20-30 років присвоїли собі звання якщо не генеральські, то хоч полковницькі.

7-го листопада 1917 року більшовики взяли владу в Росії, а в грудні послали на Україну красну гвардію на чолі з жандармським полковником Муравйовим. УЦРада наспіх склала і проголосила 4-ий Універсал 22 січня і вийшла з Києва, бо як читаємо у Винниченка: "За вікном гуляють гармати. Вночі видно було, як спалахувало зліва, потім зараз же зникало і тут же розкочувалось довгим гуркотом, подібно до раптового насиченого електричного гromу".

Винниченко не виїхав з УЦРадою. На підроблені документи подався на південь України аж у Бердянськ. А спостерігаючи настрої населення, написав 10 лютого 1918 року: "Основний факт той, що маси бідноти цілком вірять Народним Комісарам, що вони охоче йдуть за ними, що вся біднота є більшовики, що Народні Комісари з ними, з біднотою, проти багатих, проти буржуазії".

Винниченко був противником політики УЦРади в питанні договору з німцями. Син сільського пролетаря, він не вірив і не любив буржуазію, завжди був проти будьякого союзу з буржуазією. З цим він не крився, але одночасно безкомпромісово стояв на національних позиціях, за соціалістичну, без влади панів і росіян, але повністю суверенну і національну Україну.

З України втікали більшовики, а на їх місце прибула пруська воячина. Почалась реставрація капіталізму, поміщики повернулись у свої маєтки. Про той час читаємо у Винниченка за 13. 2. 18 року:

"...Можливо, що вони (німці. Д.М.) одною умовок сепаратичного миру, на який так халпливо згоджуються Смольні Комісари, поставлять незалежність України і вивіз з неї советських військ. Це радісно, бо ясно ж тепер, Смольні Комісари не стільки мали на меті знищення Каледіна, як Української Держави. І цілком зрозуміло, що для них самостійна Україна недопустима".

Коли Україна була звільнена від більшовиків, Винниченко повернувся з Бердянська до Києва. Тимчасово затримався на Княжій Горі коло Канева і там 18. 5. 18 року записав:

"Простодушний німецький салдофон, якому додано висмоктувати в нас хліб, злякався, що не зможе це зробити так, як йому хотілось би. І від цього не значного явища історія української нації стрибнула в такий бік, куди зовсім не мала напрямку. Але факт лишається фактом. Купка недобитків кацапських офіцерів, професійних убивць, паразитів і грабіжників зібралася й інсценувала державний переворот. За ними стояла важка, озброєна до маківки, постать пруського солдата, і купці казанської офіцерні вдалось скинути Раду, встановити монархію, вернути царських приставів, цензорів, шпиків".

Гетьманська сторожа отримала вказівку, коли в квартирі Винниченка збираються політичні діячі,

арештувати їх усіх разом з Винниченком. З цього приводу Винниченко написав 10 липня 1918 року:

"Особий відділ при штабі гетьмана одержав певні відомості, що я організую державний переворот. З цієї метою я скликав у себе на дачі з'їзд політичних діячів: Грушевського, Петлюру, Голубовича та ін. День мого арешту мав бути днем з'їзду. Ротмістер Майборода мав захопити всіх нас і приставити в Київ. Але віз тільки одного мене, без усякого з'їзду, без найменших вказівок на той з'їзд. Уже на допиті в Охранці Буслов висловився, що стався конфуз. Буслов промовив:

— Ах, господи Винниченко, скільки хлопот і беспокойства ви нам доставили!

— То есть, чем же именно, генерал? Тем, что вы меня арестовали? Но я, кажется, не особенно об том старался?

Конфуз вирвався з самої душі, і генерал зрозумів, що проговорився. Він хотів поправитись:

— Нет, но вот вы призвали немцев, а теперь...

— Значить, вы, собственно, за то меня и арестовали, что я призвал немцев? — Він злякався. Оце біда, ще як дізнаються німці, з ласки яких він сидить на посаді начальника Охранки, то доведеться шукати теплішого місця десь інде".

У час підготовки до протигетьманського повстання була створена Директорія Української Народної Республіки: Володимир Винниченко — голова, Симон Петлюра, Андрій Макаренко, Федір Швець та Опанас Андрієвський — члени. Повстання мало успіх, але Директорії не вдалось керувати Україною. Зголодніла Москва зразу послала свої банди в Україну грабити харчові продукти. У Києві була паніка. І це зрозуміло: після повстання ще не стабілізувалась влада, не було дисциплінованої армії, ані адміністративного апарату. Про той час читаємо у Винниченка:

"Нема у нас нації. Є темний, осоловілий від усяких історичних дурманів народ. Ми хочемо зробити його нацією, а він скося дивиться на наші маніпуляції й сердито бурчить... Національна несвідомість, темнота, очманілість нашого народу повторюється щодня, а тому повторюються і всі явища, що походять з цієї основної причини... Як раз тому тої самої пори наші "війська" заявляли про свій неутралітет до большевиків. Полки Дорошенків, Сагайдачних і всіх інших історичних діячів склали руки й не виявляли ніякісенького бажання битися за долю своєї держави... До смішного аналогічна картина вирисовується тепер. Теж неутралітет. Теж полки імені діячів (Симона Петлюри) абсолютно не почувують, не розуміють і не мають ніякого нахилу знати, через що вони називають себе полками певних діячів... Січовики... Накинулись на професійний союз і чотири рази посіпавши його, вони одкинули від Директорії робітництво... виростають чудернацькі квітки пліток. Ніби я арештував Петлюру, а Петлюра мене, ніби в нас був дурель"....

У той час відбулося проголошення Акту з'єднання Західної і Східної Республік в єдину УНР. Також розпочав працю Трудовий Конгрес і про ті події Винниченко написав 21. 1. 19 року: "Але що з того, коли і Директорію і його знесе дика люта хвиля варварів з півночі. Вони дужчі

за нас, вони мають такого великого і дужого товариша в боротьбі, як голод. Цей товариш знесе і нашу національну свідомість... І знову для всієї нації — вигнання, пониження, глум, нищення. А скільки постріляє лютий кацап у самотній Києві".

Кінець січня 1919 року був тотожний з попереднім роком, але на цей раз більшовики підходив з більшою силою, міцною дисципліною і злі, як дикі собаки. Винниченко записав 24 січня, що "Міністер Остапенко¹⁾ скаржився на військовиків нездари, недбайли, провокатори, потайні ворог українства; більшість офіцерів — люди підлі, ту пі, аморальні. Немає з ким армії будувати. А отаман Осадного Корпусу²⁾ скаржився, що немає чобіт, немає шинелів, немає набоїв до гармат. І я скаржусь, що немає нації, немає того народу, який за своє національне існування знайшов би офіцерів порядних, і чоботи, і набої".

Ось такий стан був армії й адміністрації, як мали б боронити власну державу. Події минули давно, треба їх проаналізувати, оцінити реально і критично, щоб наступні покоління врахували вишукані і невільні помилки, але наш народ, зокрема еміграція, нездідні спокійно оцінити минулі помилки. Панує двоподіл в оцінці історичних фактів і взаємна ворожнеча. Читачу, піди на та звану академію, присвячену 22-му січню, і почуєш від промовців (старших і молодих по інерції) як "завзято боролась українська армія". Особливо, коли виступають із доповідями хтось із колишніх вояків. Вони фантастично малюють героїку боротьби, але неуспіх обов'язково приписують політикам, зокрема Винниченкові, який ніби був проти творення збройних сил. Але де ж докази? Хто бачив Винниченкову заборону творити військо? Голі фантазії безвідповідальної демагогії Винниченко за час Директорії урядував від листопада до січня 1919 року. Точнісінько такий час рік раніше. Хіба за два місяці можна створити армію? Вище було приведено приклад полкі під іменами славних гетьманів, яких полки у важкий час Батьківщини оголошували "неутралітет". На жаль і досі чимало тодішніх військовиків шамотять про "зраду Винниченка". Тоді вони були юнаками, не розуміли правди, а тепер, пройшовши шестидесятирічний шлях, не навчились нічого. У цьому і є трагедія нації.

¹⁾ Остапенко, пізніше прем'єр уряду УНР, не був соціалістом, ані однодумцем В. Винниченка. — Ред.

²⁾ Отаманом Осадного Корпусу був полк. Євген Коновалець. — Ред.

(Закінчення в наступному числі)

ПОБАЖАННЯ ДЛЯ ПРОФ. Д. В. КИСЛИЦІ

Інформуємо читачів, що колишній довголітній редактор "Нових днів" проф. д-р Дмитро В. Кислиця занедужав і переніс у червні ускладнену операцію в Оттаві. Бажаємо йому в його ювілейний рік швидкого видужання й повернення до повного здоров'я. РЕДАКЦІЯ І ДРУЗІ.